

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK UNIVERSITETI

YOZUV TARIXI

FANNING O'QUV DASTURI

Bilim sohasi:	200000	-	San'at va gumanitar fanlar
Ta'lim sohasi:	230000	-	Tillar
Ta'lim yo'nalishi:	60230100	-	Filologiya va tillarni o'qitish (sharq muntoz tillari)

5. Sodiqov Q. Turkiy yozma yodgorliklar tili: adabiy tilning yuzaga kelishi va tikanishi. O'quv qo'llamma. Toshkent, 2006.
6. Mahmudov Q. O'zbek tilining tarixiy fonetikasi. Ilmiy nashr. Toshkent, 2004.
7. Rustamiy S. "Devonu lug'oti-t-turk"dagi lingvistik atamalar. Monografiya. Toshkent, 2006.
8. Sodiqov Q. Ko'k turk bitiglari: matn va uning tarixiy taqini. O'quv qo'llamma. Toshkent, 2004.
9. Sodiqov Q. Eski turk falsafasi. O'quv qo'llamma. Toshkent, 2009.
10. Sodiqov Q. Eski turkiy yozuvlar. O'quv qo'llamma. Toshkent, 2009.

Axborot manbalari

1. www.gov.uz – O'zbekiston Respublikasi hukumat portali.
2. www.lex.uz – O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatları ma'lumotlari milliy bazasi.
3. <http://forum.ziyouz.com/index.php?board=107.0> (Мұғтоғ адабиет)
4. <http://forum.ziyouz.com/index.php?topic=767>. [Islam ensiklopediyasi]
5. <http://in.ziyouz.com/kutubxona/barcha-kitoblar>
6. <http://forum.ziyouz.com/index.php?board=124.0>
7. O'quv dasturi "Mumtoz filologiya va adabiy manbaşhunoslik" kafedrasida ishlab chiqilgan va 2021 - yil [22](#) [August](#) dari [2](#) – sonli bayonnoması bilan ma'qullangan.
- O'quv dasturi Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti Kengashining 202[1](#) - yil [22](#) [August](#) dari [2](#) –sonli bayoni bilan tasdiqlangan.
8. **Fan/modul uchun mas'ul:**
Alimuxamedov R. – Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, Mumtoz filologiya va adabiy manbaşhunoslik kafedrası mudiri, filologiya fanlari doktori.
9. **Taqrizzhilar:**
Islomov Z. – O'zbekiston Xalqaro Islom Akademiyasi ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori, filologiya fanlari doktori, professor Jo'reyev J. – O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti yetakchi ilmiy xodimi, filologiya fanlari doktori

	<ul style="list-style-type: none"> yozuvning paydo bo‘lishi bilan bog‘liq mavzularni o‘zlashtirish; ko‘k turk xatidagi matnlarni tahlil etish; eski uyg‘ur va arab xatidagi yodgorliklarni bilish.
V. Ta’lim natijalari / Kasby kompetensiyaları	
Talaba bilishi kerak:	
3.	<ul style="list-style-type: none"> turkiy xalqlarning yozuv madaniyatini to‘g‘risida; ota-bobolaramiz qo‘llagan qadimgi yozuvlar haqida <i>tasavvurga ega bo‘lishi</i>; qadimgi ko‘k turk, eski uyg‘ur xati, arab xatiga asoslangan turkiy yozuvlarning kelib chiqishi masalalarini <i>bilishi va ularidan foydalana olishi</i>; yozma yodgorliklarni xat turiga ko‘ra bir qarashda qaysi davrga tegishli ekanligini aytilib bera olish; qadimgi turkiy yozuvlarda bitilgan matn va qo‘lyozmalarini o‘qish, ularni talqin qilish <i>ko‘nikmalariga ega bo‘lishi kerak</i>.
4.	<p>VI. Ta’lim texnologiyalari va metodlari:</p> <ul style="list-style-type: none"> ma’ruzalar; interfaol keys-stadilar; seminarlar (mantiqiy fikrlash, tezkor savol-javoblar); guruhlarda ishlash; taqdimotarni qilish; individual loyiinalar; jamoa bo‘lib ishlash va himoya qilish uchun loyiialar.
5.	<p>VII. Kredittarni olish uchun talablar:</p> <p>Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to‘la o‘zlashtirish, tahlil natijalarini to‘g‘ri aks ettira olish o‘rgаниlayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakhlarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo‘yicha yozma ishni topshirish.</p> <p>Asosiy adabiyotlar</p> <ol style="list-style-type: none"> Rahmonov N., Sodigov Q. O‘zbek tili tarixi. Toshkent, 2009. Sodigov Q. Turkiy til tarixi. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2009. <p>Qo‘shimcha adabiyotlar</p> <ol style="list-style-type: none"> Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat‘iy tarib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalilik qoidasi bo‘lishi kerak. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birlgilida barpo etamiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2016. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarni ta‘minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajaginiini mard va olijanob xalqimiz bilan quramiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
6.	<ol style="list-style-type: none"> Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birlgilida barpo etamiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2016. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarni ta‘minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajaginiini mard va olijanob xalqimiz bilan quramiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.

	<table border="1"> <tr> <td>Fan/modul kodи</td><td>O‘quv yili</td><td>Semestr</td><td>ECTS - Kreditlar</td></tr> <tr> <td>YOT102</td><td>2021-2022</td><td>1</td><td>2</td></tr> <tr> <td>Fan/modul turi</td><td>Ta’lim tili</td><td></td><td></td></tr> <tr> <td>Majburiy</td><td>O‘zbek</td><td></td><td></td></tr> </table>	Fan/modul kodи	O‘quv yili	Semestr	ECTS - Kreditlar	YOT102	2021-2022	1	2	Fan/modul turi	Ta’lim tili			Majburiy	O‘zbek		
Fan/modul kodи	O‘quv yili	Semestr	ECTS - Kreditlar														
YOT102	2021-2022	1	2														
Fan/modul turi	Ta’lim tili																
Majburiy	O‘zbek																
1.	<table border="1"> <tr> <td>Fanning nomi</td> <td>Auditoriya mashg‘ulotlari (soat)</td> <td>Mustaqil ta’lim (soat)</td> <td>Jami yuklama (soat)</td> </tr> <tr> <td>Yozuv tarixi</td> <td>30</td> <td>30</td> <td>60</td> </tr> </table>	Fanning nomi	Auditoriya mashg‘ulotlari (soat)	Mustaqil ta’lim (soat)	Jami yuklama (soat)	Yozuv tarixi	30	30	60								
Fanning nomi	Auditoriya mashg‘ulotlari (soat)	Mustaqil ta’lim (soat)	Jami yuklama (soat)														
Yozuv tarixi	30	30	60														
2.	I. Fanning mazmuni																
<p>“Yozuv tarixi” fani bo‘lg‘usi mumtoz filologiya mutaxassislariga turkiy xalqlarning yozuv madaniyatini to‘g‘risida; ota-bobolaramiz qo‘llagan qadimgi yozuvlar haqida <i>tasavvurga ega bo‘lishi</i>; qadimgi ko‘k turk, eski uyg‘ur xati, arab xatiga asoslangan turkiy yozuvlarning kelib chiqishi masalalarini <i>bilishi va ularidan foydalana olishi</i>; yozma yodgorliklarni xat turiga ko‘ra bir qarashda qaysi davrga tegishli ekanligini aytilib bera olish;</p> <p>qadimgi turkiy yozuvlarda bitilgan matn va qo‘lyozmalarini o‘qish, ularni talqin qilish <i>ko‘nikmalariga ega bo‘lishi kerak</i>.</p> <p>VI. Ta’lim texnologiyalari va metodlari:</p> <ul style="list-style-type: none"> ma’ruzalar; interfaol keys-stadilar; seminarlar (mantiqiy fikrlash, tezkor savol-javoblar); guruhlarda ishlash; taqdimotarni qilish; individual loyiinalar; jamoa bo‘lib ishlash va himoya qilish uchun loyiialar. 																	
<p>VII. Kredittarni olish uchun talablar:</p> <p>Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to‘la o‘zlashtirish, tahlil natijalarini to‘g‘ri aks ettira olish o‘rgаниlayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakhlarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo‘yicha yozma ishni topshirish.</p> <p>Asosiy adabiyotlar</p> <ol style="list-style-type: none"> Rahmonov N., Sodigov Q. O‘zbek tili tarixi. Toshkent, 2009. Sodigov Q. Turkiy til tarixi. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2009. <p>Qo‘shimcha adabiyotlar</p> <ol style="list-style-type: none"> Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat‘iy tarib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalilik qoidasi bo‘lishi kerak. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birlgilida barpo etamiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2016. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarni ta‘minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajaginiini mard va olijanob xalqimiz bilan quramiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. 																	

yo'llari

Ko'hma ko'k turk (turkiy run, urxun-enisey) yozma yodgorliklarning topiluvvi va o'rGANIsh tarixi.

Yozuv ochiqichining aniqlanishi. Ko'k turk xatining keilib chiqishi va uning tarixiy takomili to'g'risida hozirgi zamон turkshunosligida bor bo'gan ko'zparashlar. Almati yaqinidagi Issiq qo'rg'onidan topilgan yozuv yodgorligi ("Issiq yozuvvi") va O'rta hamda Markazy Osiyoning boshqa o'lkalaridan chiqqan bitiglar. Ularning qadimgi ko'k turk yozuviga munosabati.

Urxun va Yenisey tevaragidan topilgan eramizning V-VIII asrlariga tegishli bitiglar. Ko'k turk davri yodgorliklarning xati turkiy run yozuvining yuksalgan ko'rnishni sifatida.

Yozma yodgorliklarning hududiy guruhanishi: Sibir, Mo'g'uliston, Sharqiy Turkiston, O'rta Osijo, Sharqiy Yevropadan topilgan yodgorliklar.

Yozuv ashyolari: mangutoshlar, qoyalar, sopol buyumlar, metall, yog'och, qog'oz. Matn turlari.

Qadimgi turkiy tilning fonetik tizimi va uning ko'k turk xati bilan munosabati masalasi.

Yozuvda unlilarning ifodalanishi.

Ko'k turk xatida undoshlarning ifodalanishi.

Yozuvning imlo xususiyatlari. So'zlar, so'z birikmasi va gaplarni o'qib, matndan ma'nno chiqarish yo'llari.

3-mavzu. Uyg'ur yozuvu

Uyg'ur yozuvvi, uning asl atalishi. Turk va sug'dllarning madaniy munosabatlari. Sug'diy negizda turkiy yozuvning shakllanishi.

Uyg'ur xatining qo'llanuv tarixi. Islomga qadar bo'lgan chog'larda uyg'ur xatida bitilgan obidalari. Turk-budda, turk-mony, turk-nasturiy yodgorliklari. Turk-budda madaniyati. Turk buddachilik muhitida kitobat ishi.

Islom muhitida uyg'ur xatining arab yozuvni bilan tengma-teng, parallel qo'llanuvi. Uyg'ur xatining turk davlatari ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotida tutgan o'mi. Oltin O'rda va temuriylar davlatida uyg'ur yozuvining ishlatalishi. Hirot, Samarqand, Yazd, Istanbul madaniy markazlarida uyg'ur xatida bitilgan qo'lyozma kitoblar.

Uyg'ur xatining alfiboz tizimi. Yozuvda harflarning ko'p vazifalilik (ko'p tovushlilik) masalasi. Imlo prinsiplari.

Unilarning ifodalanishi.
Undoshlarning ifodalanishi.

4-mavzu. Arab alfibosi assosidagi turkiy yozuvning ilk bosqichi. Arab alfibosidagi turkiy matnlarning imlo xususiyatlari

Turkiy xalqlar arab xatini o'zlashtirishining ijtimoiy-siyosiy, madaniy sababları. Arab xatidagi ilk turkiy yodgorliklar. "Qutadg'u bilig"ning arab yozuvli qo'lyozmali, "Devonu lug'atit turk" dagi turkiy matnlari, "Hibatu-l-haqoyiq", turkiy "Tafsir", "Muqaddamatu-l-adab" asari va boshqalar. Arab yozuvli o'rta asr yodgorliklarning imlo xususiyatlari. Yozuvda

unilarning ifodalanishi. Undoshlular tizimi va ularning yozuvdag'i ifoda usullari: ↘ "kof", ↗ "jim", ↙ "bo" harflarning vazifalari. Yozuvda tishora [ö], sirg'aluvchi [ž] tovushlarning ifodalanishi (turkiy matnlarda ↴ va ↵ harflarning vazifalari).

5-mavzu. O'rta asrlarda turkiy tilli matnlarda arab xatining qo'llanuvi

Arab alfibosidagi eski o'zbek tilida bitilgan matnlarning imlo xususiyatlari, matn bitish yo'llari. Matnlarda unli hamda undoshlarning berilishi. Turkiy singarmonizmning matnlarda aks etishi masalari.

III. Amaliy mashhg'ulotlar bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Amaliy mashhg'ulotlarda ilmi toliblar kursning muhim qirralarini amaliy jihatdan o'rganishga e'tibor qaratadiilar.

Amaliy darslarda ko'zda tutilgan mavzular:

1. Yozuv va uning turlari. Yozuvning paydo bo'lishi va tarixiy takomilini aks etiruvchi rasmlar, chizmalar tahhili.

2. Ko'k turk yozuvining genezisi (O'rta va Markazy Osiyoning arxeologik topilmalari asosida).

3. Ko'k turk yozuvidagi To'nyuquq, Kul tigin, Bilga xocon, O'ngin yodgorliklariidan olingan misollarni o'qib, transkripsiyaga o'grish. Matnlarning mazmuniy tahhili.

4. Ko'k turk bitiglarini o'qish prinsiplari (matnlar misolda).

5. Uyg'ur yozuvida bitilgan budda, moniy yodgorliklariidan misollar ishlash.

6. Uyg'ur yozuvli "Qutadg'u bilig", "Hibatu-l-xaqoyiq", "O'g'uzxoqon" dostonidan misollar ishlash.

7. XIV-XV asrlarning yodgorliklariidan misollar o'qib, transkripsiyaga o'girish.

8. Arab yozuvli "Qutadg'u bilig", "Devonu lug'atit-turk", "Hibatu-l-haqoyiq" dan namunalar o'qish, ulardan olingan misollarni transkripsiyaga o'girib, tahhili qilish.

IV. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular:

1. Yozuv va uning turlari.
2. Turkiy xalqlar qo'llagan yozuvlar.
3. Urxun bitiglari.

4. Uyg'ur yozuvli budda, moniy matnlari.
5. XI-XV asrlarning matnlari.

Talabalar mustaqil topsinirlarini tayyorlash jarayonida quyidagi ko'rsatmalardan foydalanshiali tavsiya etiladi:

- darslik, o'quv va uslubiy qo'llannalar, ma'riza matnlari va dars yo'rug'laridan kurs mavzularini o'rganish;